

Johannes' Åbenbaring kap. 13

Overvejelser over tekstens aktualitet¹

*Lektor
Geert Hallbäck*

Abstract: The apocalyptic beasts in Revelation chap. 13 have been identified with a variety of historical persons. Such interpretive practice reveals a sort of hermeneutical narcissism. Before considering the contemporary relevance one has to consider the historical context. Chap. 12 introduces the mythological explanation of God's will to destroy the whole world as revealed in the first part of the book. The Dragon (Satan) is expelled from heaven, but reigns now on earth; therefore the earth has to be destroyed and Satan to be conquered once again. In chap. 13 two apocalyptic beasts are revealed, one from the sea and one from the land. They are fantastic representations of the Roman Empire and of the local supporters that worship the emperor. In this way the text is bound to its historical context. To ponder the contemporary relevance of the text we need to recognize its 'productive malaise'. I suggest finding this malaise in the revelation of an ongoing competition between political power and religious faith, and I point to two low-key examples in contemporary Danish society: The decision of the Danish Parliament to impose homosexual weddings on the Danish Church, and the discussion of abandoning certain church holidays for economic reasons.

Key words: The Revelation of John – Translation as exegetical practice – Reception history – The genre of apocalyptic – The beasts of Revelation – Nero redivivus – The hermeneutics of 'productive malaise'.

Jeg har gennem årene undervist i alle skrifterne i Det Nye Testamente, og jeg har stillet eksamensspørgsmål i alle skrifter. Men der er tre skrifter, som i særlig grad har haft min bevågenhed: Markusevangeliet, Galaterbrevet og Johannes' Åbenbaring. Hvad Markusevangeliet og Galaterbrevet angår, hænger det sammen med, at de har været pensum på næsten alle de former for første del af studiet, jeg har oplevet gennem de 35 år, hvor jeg har undervist her på fakultetet.

---

¹ Afskedsforelæsning ved Det Teologiske Fakultet, Københavns Universitet, 30. maj 2012.

Dem har jeg gennemgået med studenterne rigtig mange gange. Og jeg er aldrig blevet træt af dem; hver gang har jeg fået en fornyet og fordybet forståelse.

Johannes' Åbenbaring derimod har jeg udset mig af tilbøjelighed. Det er et skrift, som man enten bliver fascineret eller frastødt af – ja måske begge dele på samme tid. Nogle vælger at se det som ren religionshistorie, der slet ikke burde være repræsenteret i den kristne kanon. Andre – som jeg – bliver tiltrukket og udfordret af dets mærkelighed og uhåndterlighed, de fantastiske og udspekulerede billeder, de voldsomme konfrontationer og den rent ud chokerende domsteologi. Jeg har både i undervisning og på tryk forsøgt at vise, at der er en mening i galskaben, at den apokalyptiske forestillingsverden i skriftet adlyder en bestemt logik. Men jeg har også – over for den alt for fortrolige omgang med skriftet – fastholdt, at der er galskab i meningen. Det er et skrift, som udfordrer.

Oversættelse

Som emne for min afskedsforelæsning har jeg valgt at overveje aktualiteten af et af de berømte kapitler, kap. 13, der fortæller om de to dyr – monstre skulle vi måske snarere kalde dem – som Johannes ser stige op af havet og af jorden. Nu er det jo ikke sikkert, at alle har teksten lige præsent, så jeg vil begynde med at gengive den. Og jeg gengiver den fra *Den Nye Aftale*, oversættelsen af Det Nye Testamente til dansk, som jeg selv er en af de hovedansvarlige for:

Nu så jeg et dyr komme op af havet. Det havde ti horn og syv hoveder, og på hvert horn sad der en krone, og på hvert hoved stod der et navn der var en hån mod Gud. Det dyr jeg så, lignede en panter, men havde fødder som en bjørn og mund som en løve. Dragen gav både sin magt og sin trone og sin store styrke videre til dyret. Det så ud som om et af dyrets hoveder engang havde fået et dødeligt sår, men senere var det helet igen. Alle folk på jorden beundrede dyret og fulgte efter det, og de tilbad dragen fordi den havde givet dyret så stor magt. De tilbad også dyret og sagde: "Der er ingen som kan måle sig med dyret. Hvem skulle kunne besejre det?" Dyret fik lov til at prale og håne Gud i toogfyrre måneder. Det åbnede munden og spottede Gud, forbandede hans navn, himlen og alle dem der bor dér. Dyret fik også lov til at gå i krig mod Guds udvalgte og til at besejre dem, og det fik magt over alle lande, stammer og folk. Hele jordens befolkning tilbad dyret, undtagen dem hvis navne siden verdens skabelse havde stået i Livets Bog, det vil sige det slagtede lams bog.

Det er vigtigt at I forstår hvad der bliver sagt: "De der skal være krigsfanger, bliver krigsfanger. De der skal dø for sværdet, dør for sværdet."

Det er nødvendigt at Guds udvalgte holder ud og bliver ved med at tro på ham.

Nu så jeg et andet dyr komme op af jorden, og det havde to horn ligesom et lam, men talte som en drage. Det havde lige så meget magt som det første dyr og handlede på dets vegne. Det fik alle folk på jorden til at tilbede det første dyr, hvis dødelige sår var helet. Det andet dyr gjorde store mirakler, for eksempel fik det ild til at falde ned fra himlen for øjnene af alle mennesker. Det fik folk over hele jorden på afveje gennem de tegn som det gjorde på vegne af det første dyr. Det sagde til dem at de skulle lave en statue af dyret der var blevet ramt af sværdet, men som nu var levende igen. Det andet dyr fik magt til at blæse liv i statuen så den kunne tale og slå alle dem ihjel der ikke ville tilbede den. Det andet dyr fik alle mennesker til at sætte et mærke på højre hånd eller panden. Det gjaldt både store og små, rige og fattige, frie og slaver, og det var umuligt at købe eller sælge noget hvis man ikke havde dyrets mærke. Mærket er dyrets navn, eller dets navns tal. Her må I tænke jer om. De der har forstand på det, må selv regne ud hvad dyrets tal betyder, for bag tallet gemmer navnet på et menneske sig. Tallet er 666.

Nu er det med en særlig bagtanke, at jeg har gengivet teksten fra *Den Nye Aftales* oversættelse. Enhver nyoversættelse er nemlig i sig selv en aktualisering af Bibelteksten. Man kan også sige, at enhver nyoversættelse er et symptom på, at Bibelteksten stadig er aktuel, for ellers ville den ikke blive nyoversat. De, der står for oversættelsen, må i hvert fald mene, at Bibelen stadig er aktuel læsning for det publikum, der er oversættelsens intenderede læsere. Man kan jo spørge, hvorfor vi – teologerne – stadig skal lære eksegese. Hvad skal det bruges til? Hvad er det for en praksis, undervisningen sigter imod? Over for det spørgsmål vil jeg først og fremmest hævde, at det at arbejde med bibelteksten, at trænge ind i den og prøve at forstå den er en værdi i sig selv. I anden omgang vil jeg pege på, at eksegesen sigter mod flere forskellige former for praksis: mod en pastoral praksis i prædiken, liturgi og sjælesorg, men også en undervisningsmæssig praksis på alle niveauer fra skolen til universitetet, og endelig en oplysningsmæssig praksis, hvor kendskabet til Bibelen søges formidlet gennem alle de kanaler, vores mediesamfund stiller til rådighed. Men den ultimative praksis, som undervisningen i eksegese sigter imod, er at oversætte Bibelen. Dér kommer al vores viden og alle vores eksegetiske færdigheder i brug. Så længe Bibelen bliver oversat, viser det sig, at den har aktualitet.

Konjunkturbestemte fortolkninger

Johannes' Åbenbaring kap. 13. Det er en tekst med en historie. Her tænker jeg ikke bare på, at den er blevet en del af sproget gennem

det idiomatiske udtryk 'det store dyr i Åbenbaringen', som de færreste sikkert tænker på stammer herfra. Jeg tænker på den livlige fortolkningshistorie, hvor dyrene er blevet identificeret med alle mulige aktuelle modstandere fra paven på den ene side og Luther på den anden til Napoleon, Hitler, ja selv Obama. Mekanismen er forholdsvis simpel: Dyrene er på den ene side sindbilleder på noget andet, gerne et særligt betydningsfuldt menneske, og på den anden side er de profetiske forudsigelser. Og fortolkeren, der mener at leve i netop den tid, som skriftet forudsiger, må derfor identificere dem med kendte personer i deres samtid. Det må man jo sige er aktualisering for fuld udblæsning; teksten handler simpelt hen om fortolkerens samtid. Men det er nu ikke i den retning, mine overvejelser over tekstens aktualitet vil gå. Jeg tror ikke på, at Åbenbaringen er profetisk forudsigelse af en specifik, daterbar fremtid. Tværtimod mener jeg, at fortolkerne bag den form for aktualisering begår hybris, når de tror, at hele skriftet handler om dem selv og deres samtid. Det er hermeneutisk narcissisme.

Der er et andet forhold ved tekstens fortolkningshistorie, som er nok så interessant. Det viser sig nemlig, at Åbenbaringen opfattes som særdeles aktuel i nogle perioder, mens den i andre perioder betragtes som lidt (eller meget) til en side. Åbenbaringens fortolkningshistorie er mere konjunkturbestemt end de fleste andre skrifter i Bibelen. Det forhold mener jeg, man må kunne gøre rede for i sin fortolkning, hvis den skal have gyldighed.

For nu at sige det lidt paradoksalt, så er tekstens fortidighed en del af dens aktualitet. Hvordan man end vil se på denne aktualitet, så er det som en gammel tekst fra en ganske anden verden end vores, at den er aktuel. Derfor er det første skridt på fortolkningens vej altid at prøve at forstå teksten som den fremmede tekst. Det er det, vi lykkes med i vores Ny Testamente-undervisning (hvis vi lykkes). Derfor vil jeg nu i første omgang sige noget om teksten i dens tekstlige kontekst, dvs. hvad betyder den i den sammenhæng, den står i Åbenbaringen, og i dens tidshistoriske kontekst, dvs. hvad er det for en situation for de kristne i Lilleasien i slutningen af 1. årh. e. Kr., som teksten forudsætter og kommenterer. Det sidste hænger yderligere sammen med, at jeg er tilhænger af den såkaldt tidshistoriske fortolkning af Åbenbaringen. Over for den står den traditionshistoriske, der ikke mener, at skriftet forholder sig til en konkret tidshistorisk situation, men er en almen fremstilling af den kristne tro gennem nogle bestemte traditionshistoriske udtryk – i dette tilfælde den apokalyptiske traditions udtryk. Jeg mener for det første ikke, at man på den måde kan skille apokalyptisk udtryk og indhold, og for det andet mener jeg, at tekstens voldsomhed vanskeligt lader sig forstå, hvis man ikke forudsætter en bestemt, voldsom historisk situation.

Forløbet i Johannes' Åbenbaring

Åbenbaringen er ikke opbygget som et sammenhængende forløb. Her må vi skelne mellem to niveauer, som er karakteristiske for en apokalyptik. Der er to fortællinger, fortællingen om åbenbaringsmodtageren og fortællingen om det åbenbarede. Hvor den første fortælling er individuel, handler den anden fortælling om hele verden og alle mennesker. Fortællingen om åbenbaringsmodtageren er her i Åbenbaringen ikke særlig omfattende. Vi hører i kap. 1, hvordan Johannes på øen Patmos ser den himmelske Kristus, som dikterer ham syv breve til syv menigheder i Lilleasien. Derefter kommer Johannes i ånden op i himlen, hvor han ser Guds tronsal samt en række plager, der fra himlen sendes ud over jorden. Her i kap. 13 er han kommet ned på jorden igen, hvor han har fået en profetisk bog at sluge som en forberedelse til sin opgave, nemlig at bebude den fremtid, der ligger parat i himlen, men som endnu blot er fremtid på jorden. Så er vi – næsten – fremme ved vores tekst. Denne fortælling kan man godt sætte op som et kontinuerligt forløb. Den er der for at gøre åbenbaringsmodtagerens fremstilling af det åbenbarede troværdig.

Det åbenbarede derimod fremstilles gennem en række syner, der ikke korresponderer med hinanden som episoder i et forløb. Snarere handler de om det samme forløb igen og igen set fra forskellige sider. Der begyndes så at sige forfra på ny hver gang. Den måde at forstå sammenhængen i skriftet på kalder man rekapitulationshypotesen. Forløbet rekapituleres gang på gang. Dette er ikke forbeholdt Åbenbaringen, men er karakteristisk for den apokalyptiske genre i det hele taget. Sprogteoretisk formuleret byttes der om på syntagme og paradigme. Syntagmet er det sammenhængende narrative forløb. Normalt vil det være dette syntagme, der også styrer det tekstlige forløb. Paradigmet er det inventar af mulige episoder, der kan optræde på en bestemt plads i syntagmet. Men i den apokalyptiske tekst kædes de forskellige paradigmatiske muligheder sammen, således at deres gentagelse udgør det tekstlige forløb. Man skal altså ikke søge ét sammenhængende narrativt forløb i skriftet, men identificere det narrative paradigme, der så gentages i de forskellige syner.

Nu er der så alligevel et vist forløb på det åbenbares niveau. Frem til og med kap. 11 er det væsentligste indhold de plager, der fra himlen sendes ud over jorden. Der er to såkaldte plagerækker. I den første udløses en ny plage, hver gang et segl på en forseglede bogrulle brydes. Og i den anden udløses en plage, hver gang en himmelsk trompet lyder. De to rækker forholder sig komplementært til hinanden. Den første begynder med en krigskatastrofe og udvikler sig til et kosmisk sammenbrud, mens den anden begynder med en række naturkata-

strofer og udvikler sig til et samfundsmæssigt sammenbrud. Begge plagerækker lægger op til, at den sidste plage er Guds åbenbaring, der vil få alt det skabte til at bryde sammen og forsvinde. I begge tilfælde sker der dog ikke noget, den endegyldige teofani udskydes til en tredje plagerække, der først kommer efter kap. 13. Det er tydeligt nok, at disse plagerækker udgår fra Gud. Men hvorfor Gud vil udfolde sin destruktive magt og ødelægge sin egen skabning, det får vi ingen forklaring på. Effekten er primært at sprede rædsel, for læserne må forstå, at disse katastrofer også vil ramme dem. Her skelnes tilsyneladende ikke mellem onde og gode. Denne del af det åbenbarede har jeg ved flere lejligheder kaldt de *katastrofiske* forløb.

I kap. 12 sker der noget nyt. Johannes ser et syn på himlen: En fødende kvinde og en drage, der er parat til at æde det nyfødte barn. Barnet undslipper imidlertid til Gud, og kvinden søger tilflugt i ørkenen. Til gengæld udbryder der krig i himlen mellem dragen, som vi nu får at vide er Satan, og ærkeenglen Mikael. Dragen taber og bliver kastet ud fra himlen, ned på jorden. Det udløser en sejrssang i himlen, der dog indeholder følgende uheldsvangre udsagn set fra jorden: "stakkels jer på jorden og i havet, for Djævelen er steget ned til jer. Hans vrede er stor, for han ved, at hans tid er kort" (12,12). Den nedstyrtede Satan vender sig mod kvindens børn for at føre krig mod dem. Alt dette foregår i en mytologisk sfære. Måske kan man se kvinden og dragen på himlen som et stjernetegn; men hændelsesforløbet er rent mytologisk. Det angår Messias' fødsel, Satans nedstyrtning fra himlen til jorden og Satans forfølgelse af de kristne, som er kvindens børn. Kvinden selv er et billede på kirken.

Dyret fra havet

Dragen, der har syv hoveder og ti horn, stiller sig i slutningen af kap. 12 ved havets bred, og straks i det første vers af kap. 13 stiger dyret op af havet, ligeledes med syv hoveder og ti horn. Det er, som om dragens spejlbillede i havet bliver levende. Som dragens spejlbillede er dyret jo en tilsvarende monstrøs skikkelse. Alligevel er overgangen mellem kap. 12 og 13, mellem drage og dyr et afgørende trin. Det markerer nemlig overgangen fra den rent mytologiske verden, hvor dragen hører hjemme, til den jordiske verden. Derfor skal dyret, i modsætning til dragen, forstås allegorisk som det apokalyptiske billede på et jordisk fænomen. Tilsvarende gælder naturligvis det andet dyr, der også er et apokalyptisk billede på noget eller nogen i den jordiske verden.

Det første dyrs lighed med dragen indikerer, at det er dragens repræsentant på jorden, dragens *inkarnation*, så at sige. Det svarer til,

at dragen overgiver hele sin magt til dyret. Ud over ligheden med dragen får vi også at vide, at dyret ser ud som en panter, har en bjørns fødder og en løves mund (gælder det mon et af hovederne eller alle syv?). Det er en henvisning til den apokalyptiske Daniels Bog i Det Gamle Testamente. Her ser Daniel i kap. 7 fire dyr stige op af havet. Det ene ligner en løve, det andet en bjørn, det tredje en panter og det fjerde er et uidentificerbart monster. Disse dyr repræsenterer fire forskellige imperier, der alle har undertrykt jøderne (babylonierne, mederne, perserne og grækerne). Her i Åbenbaringen er de fire dyr smeltet sammen til ét stort monster, der samler alle de undertrykkende imperiers kendetegn i sig. Det må være det værste imperium nogensinde. Det er Satans agent på jorden; den magt, hvormed Satan vil realisere sin krig mod de troende. I Åbenbaringens samtid kan der ikke være megen tvivl om, at den magt er Rom. Ifølge Åbenbaringen er det romerske imperium Satans jordiske inkarnation. Det kan Johannes naturligvis ikke skrive ligeud; han formulerer det i apokalyptisk kodesprog. Men de kristne læsere har sikkert ikke været i tvivl. I den forstand er Åbenbaringen politisk undergrundslitteratur.

Lige en bemærkning til forholdet mellem Daniels Bog og Åbenbaringen. Der er en udbredt brug af motiver og detaljer fra Daniels Bog i Åbenbaringen. Det skal ikke kun forstås på den måde, at Daniels Bog var et slags stenbrud, hvor Johannes kunne hente materiale til sit skrift. Han har kunnet gå ud fra, at hans læsere også var bekendt med Daniels Bog og forstod genbruget. Og han har utvivlsomt selv forstået Daniels Bog som profetisk forudsigelse. Så forholdet er sådan, at det, som Daniel forudsiger, det samme forudsiger nu Johannes. Der er ikke blot tale om genbrug, men om en bevidst gentagelse, der skal bekræfte både Daniels Bogs og Åbenbaringens troværdighed.

En detalje i beskrivelsen af dyret har tiltrukket sig stor opmærksomhed – og med rette, da teksten selv flere gange henviser hertil. Det ene af de syv hoveder var engang dødeligt såret, men er blevet helet. I kap. 17 får læserne en mere detaljeret udlægning af dyret, hvoraf det fremgår, at de syv hoveder repræsenterer syv romerske kejsere. Den sårede, men helede kejser er utvivlsomt Nero (54-68 e. Kr.). Han blev som bekendt væltet ved et statskup og begik selvmord. Men Nero var en meget populær kejser i den brede befolkning, og hurtigt opstod det rygte, at han ikke var død, men flygtet østpå til tidens anden stormagt, Parterriget. Derfra ville han komme tilbage med en overlegen hær, generobre Rom og straffe sine modstandere. Det skete jo aldrig, for han var død. Men rygten forvandlede sig til en legende, hvorefter Nero ville genopstå fra de døde og med en dæmonisk hær ødelægge Rom. Det er sandsynligvis denne 'Nero redivivus'-myte, der spilles på med det sårede, men helede hoved.

Der er imidlertid ikke blot tale om en identifikation mellem et af dyrets hoveder og en foreløbig afdød kejser. Det sårede, men helede hoved er også en Kristus-parodi, for han døde jo netop og opstod. Det markerer, at dyret tilhører den type endetidsmonstre, man kalder Antikrist. Hvor Satan kom fra himlen og således er en slags Antigud, dér er dyret Satans inkarnation, som Kristus er Guds jordiske inkarnation. Dyret er Antikrist; den romerske kejsermagt er anti-Messias. Derfor kan man gætte på, at de blasfemiske navne, der er skrevet på hornene, er de romerske kejseres selvbetegnelser *kyrios* og *soter*, herre og frelser, som jo rettelig kun tilkommer Kristus. Ja, Domitian (81-96 e. Kr.), der sandsynligvis var kejser, da Åbenbaringen blev skrevet, lod sig ifølge sine kritikere kalde *dominus et deus*, herre og gud. Om det er sandt, kan vi vist ikke rigtig vide. Pointen er under alle omstændigheder, at de romerske kejsere lod sig dyrke som konkurrenter til Kristus.

Skriftet tyder den historiske situation

Og dyret har succes. Hele jorden følger dyret og tilbeder det og dragen. Men kun for en tid. På græsk står der, at det 'blev givet' både at tale bespottende mod Gud og at føre krig og besejre Guds udvalgte, dvs. de kristne. Umiddelbart kunne man tro, at det var Satan, der gav dyret den ret, ligesom Satan gav dyret hele sin magt. Men det er det ikke, for han ville ikke begrænse dyrets ret til at bespotte og bekrige. Og det får netop kun lov i 42 måneder. Det er en tidsperiode, der også stammer fra Daniels Bog. Tre et halvt år er den sidste afsluttende trængselstid, inden Gud griber ind og tager magten. Derfor må det være Gud, der skjuler sig bag den anonyme passiv, at dyret 'blev givet'. Det får givet at husere i en kort tid, hvis afslutning allerede er fastsat. Det må være Gud, der giver lov. Det er jo paradoksalt, for hvorfor får dyret lov til det? Det melder historien faktisk ikke noget om. Til gengæld *skal* det være Gud, der giver lov, ifølge den apokalyptiske logik. For ellers kan vi ikke være sikre på, at Gud til sidst er i stand til at sætte en stopper for Antikrists hærgen.

Det første dyr har således en mytologisk side, hvor det er Antikrist, men det har også en allegorisk side, hvor det repræsenterer den romerske kejsermagt. Det er vigtigt at forstå dobbeltheden. Vi er nemlig ikke færdige med at fortolke teksten blot ved at konstatere, at dyret er et billede på Rom. Det afgørende er, at Rom derved *tydes* som Satans agent i verden. Teksten er ikke blot kodet tale, den er en apokalyptisk fortolkning af den aktuelle situation. Skriftet forholder sig efter min opfattelse til en bestemt historisk situation. Det er berettigelsen af den tidshistoriske fortolkning. Men denne situation suges så at sige op i

den apokalyptiske billedverden, hvor den tilskrives en særlig betydning. Den jordiske situation forstås som del af et større apokalyptisk mønster, der i sidste ende fører til verdens undergang og skabelsen af en ny verden. Det er berettigelsen af den traditionshistoriske fortolkning. Jeg mener, at det forhold forklarer Åbenbaringens konjunkturbestemte aktualitet. I nogle perioder er der ingen lighed mellem Åbenbaringens forudsatte situation og verdens faktiske tilstand, og så mister skriftet betydning. I andre er der derimod lighed, og så træder den oprindelige mekanisme i kraft igen: Den jordiske situation suges op i den apokalyptiske billedverden og får dér tildelt en særlig betydning.

Dyret fra jorden

Hvis det første dyr på den måde kan forstås som et apokalyptisk billede på det romerske imperium, hvad repræsenterer det andet dyr så? Ja, set fra Lilleasien kommer romermagten fra havet, svarende til at det første dyr stiger op af havet. Når det andet dyr stiger op fra jorden, indikerer det, at det har en mere lokal oprindelse. Dyrets væsentligste funktion er at få alle mennesker til at tilbede det første dyr. Derfor kaldes det også andre steder i Åbenbaringen for 'den falske profet'. Svarende til den guddommelige treenighed af Gud, Kristus og Helligånden er der altså en tilsvarende satanisk treenighed bestående af dragen, dyret og den falske profet. Men ligesom det første, må også det andet dyr repræsentere en jordisk realitet. Her må man tænke sig, at det repræsenterer de kræfter i Lilleasien, der propagerede for dyrkelsen af den romerske kejser. Denne kejserdyrkelse var på den ene side et udtryk for politisk loyalitet mod Rom; på den anden side udfyldte den et religiøst behov, idet folkene i det østlige Middelhavsområde var vant til at tilbede deres herskere som guder. For de kristne var det netop den afgørende faktor, der afslørede romermagten som satanisk. Kejserdyrkelsen var en konkurrent til dyrkelsen af den sande Gud, og det var den udløsende faktor i forfølgelsen af de kristne, fordi de nægtede at deltage i kejserkulten.

Jeg kan ikke komme ind på alle detaljer, men vil fremhæve det mærke, som dyrets tilhængere tager på hånden eller panden. Hvad der konkret sigtes til, ved vi ikke. Måske er det mønter med kejserens billede, der tænkes på. I hvert fald har det en økonomisk betydning. Kunde, der har dyrets mærke, kan købe og sælge, dvs. deltage i samfundets almindelige økonomiske liv. Der synes at være tale om, at de kristne, der naturligvis ikke har dyrets mærke, bliver hindret i at drive forretning. Nærmere kan vi nok ikke komme det. Til gengæld kan vi igen se, hvordan den sataniske magt optræder parallelt med den sande gud-

dommelige magt, idet Gud i kap. 7 satte et seglmærke på panden af dem, der skal frelses. Både de troende og de mod-troende er mærkede.

Kap. 13 slutter med en overordentlig berømt gåde: Vi får at vide, at mærket er et navn eller et navns tal, og at det tal er 666. Det tal har gjort et stort indtryk og er blevet fast inventar i al den populærkultur, der handler om Djævelen. Sandsynligvis er der tale om det, man kalder *gematri*. Både de græske, hebraiske og latinske bogstaver havde også en talværdi (selvstændige tal kendte man slet ikke i antikken). Omsatte man bogstaverne i et navn til tal og lagde dem sammen, havde man navnets talværdi. Vi skal altså bare finde det navn, hvis bogstavers talværdi tilsammen giver 666. Problemet er, at det kan der være mange navne, der gør. Vi står i en ørkesløs situation, fordi vi kender resultatet, men ikke udgangspunktet. Kender man derimod navnet, er det ikke svært at udregne tallet. Mangt og meget er foreslået, men den mest udbredte forståelse er, at det er *Kajsar Neron* skrevet med hebraiske bogstaver. Det giver 666. Hvis man udelader endelses-n'et og skriver *Kajsar Nero* får man 616, og det er sjovt nok en ganske udbredt tekstvariant i håndskrifterne i stedet for 666. Når Nero igen skal på banen, er det naturligt, fordi han var ansvarlig for de første systematiske, statslige forfølgelser af de kristne i forbindelse med Roms brand.

En tidshistorisk fortolkning

Op til kap. 12 og 13 var der som nævnt ingen forklaring på de plager, der skal ramme jorden. I de to kapitler får vi til gengæld forklaringen: Plagerne er et led i Guds opgør med Satan og hans inkarnation. Verden er i Satans vold, derfor må hele den bestående verden ryddes af vejen, så en ny verden kan skabes i stedet. Det skildres i resten af skriftet. Således får vi en tredje plagerække, der nu er indsat i opgøret mellem Gud og Satan, så den giver mening i stedet for blot at sprede rædsel. Et stort kompleks fortæller om ødelæggelsen af Babylon, der var et velkendt apokalyptisk dæknavn for Rom. Og endelig afsluttes skriftet med skildringen af dommedag, hvor dyrene og til sidst også Satan havner i Ildsøen, hvor alle de ikke-troende bliver straffet. De troende får til gengæld adgang til det himmelske Jerusalem, der stiger ned til jorden. Her skal de leve i vedvarende samvær med Gud og Kristus. Det er frelsens by. Bemærk, hvordan de troende og de ikke-troende skilles ad. Frelsen er på den ene side nærværet med Gud og Kristus og på den anden side fraværet af alle de ikke-troende. Den nuværende elendighed skyldes, at de kristne er tvunget til at leve sammen med de ikke-kristne. Så adskillelsen er i sig selv et udtryk for frelse. Derfor kalder jeg dette aspekt af det åbenbarede for *krisis*. Or-

det er græsk og betyder på én gang dom og adskillelse. Adskillelse er selve pointen i Åbenbaringens domsforestilling. De *katastrofiske* forløb og *krisis*-begivenhederne, det er altså de afgørende elementer i det åbenbarede. Og her spiller kap. 12 og 13 en afgørende rolle som introduktionen af den konflikt, der fører fra katastrofe til krisis, og som giver mening til katastroferne. Disse kapitler er centrum i skriftet. Og indbyrdes forholder de sig på den måde, at kap. 12 udspiller sig i en rent mytologisk sfære, mens kap. 13 er den apokalyptiske tydning af den aktuelle jordiske situation: Dyret fra havet står for den romerske kejsermagt, mens dyret fra jorden er de lokale lilleasiatiske fortalere for dyrkelsen af kejseren som guddommelig. Dermed er modstillingen komplet: Satan fører krig mod de kristne gennem de to dyr, dvs. gennem tidens dominerende politiske og religiøse magthavere.

Det afgørende i den tidshistoriske fortolkning, jeg her har gennemført, er, at Åbenbaringen skal forstås som et apokalyptisk svar på en samfundsmæssig situation. Jeg tilslutter mig den traditionelle datering af skriftet til midten af 90'erne under kejser Domitian, og selv om det i dag er blevet et kontroversielt spørgsmål, om han faktisk forfulgte de kristne (og derfor kunne tydes som en *Nero redivivus*), så antager jeg, at skriftets forfatter i det mindste forventer omfattende forfølgelser fra statsmagtens side. Denne pressede samfundsmæssige situation sætter spørgsmålstejn ved den kristne tro. Kristus er verdens herre, tror de kristne, men de oplever et ganske andet herredømme her i verden. Er troen så ikke en illusion? Svaret er nej, men det svar må nødvendigvis blive apokalyptisk, dvs. svaret må hentes i himlen. Kun fra himlen kan der komme et modsvar, der overvinder den jordiske erfaring. Sagen er, at jorden er i Satans vold. Derfor er det ikke så mærkeligt, at den jordiske magthaver agerer satanisk. Men Satans magt er begrænset. Han er allerede blevet besejret i himlen, og snart vil han også blive besejret på jorden. En sidste hektisk periode vil Satan føre krig mod de troende, men så vil Satan og hans verden og alle hans tilhængere blive udryddet, og de troende vil blive frelst. Derfor skal de holde ud og ikke give op, selv om fremtiden set fra jorden synes håbløs. For set fra himlen er den tilsyneladende håbløshed på paradoksalt vis en forsikring om den kommende herlighed.

Tekstens aktualitet: Det produktive ubehag

En sådan tidshistorisk forståelse af skriftet peger så at sige direkte på aktualitetens problem. For jo mere aktuelt skriftet var, dengang det blev skrevet, jo mindre aktuelt må det være i dag, hvor situationen er en ganske anden. Ikke mindst er der i mellemtiden sket det, at sam-

fundet, der dengang var anti-kristent, efterhånden er blevet kristent, således at de kristne nu udgør majoriteten af befolkningen. Vores erfaringer som kristne er helt anderledes end Åbenbaringens forudsete læseres erfaringer. Kan vores interesse for skriftet blive andet end nysgerrighed over for det fremmede?

I Center for Studiet af Bibelens Brug har vi bl.a. undersøgt Bibelens aktualitet gennem den brug, der gøres af den i samtidens kunst og kultur. Hvis det kan tages som et symptom på aktualiteten, så må Åbenbaringen trods sin tidsbestemthed være særdeles aktuel. Der er i moderne kunst en vedvarende interesse for Åbenbaringen, som overgår de fleste andre bibelske skrifter. Det gælder den 'fine kunst', og det gælder ikke mindst populærkulturen. Jeg vil tro, denne interesse hænger sammen med skriftets visionære karakter. I virkeligheden er dets billeder ikke særlig synsorienterede; ofte blandes billeder sammen til mærkelige komposita – sådan som vores dyr fra havet er et eksempel på. De billedlige fremstillinger af dyret kan derfor få et vist komisk præg. Men måske ligger der en særlig udfordring for kunstnerne her. En anden årsag er nok den udtalte dualisme mellem godt og ondt. Især i populærkulturen er det et særdeles brugbart tema. Endelig er der lidenskab i skriftet, som jeg tror taler stærkt til den kunstneriske fantasi. Den kunstneriske reception viser i hvert fald, at vi ikke er færdige med skriftet. Det tiltrækker stadig fantasien med dets gådefuldhed og voldsomhed.

For at nå frem til en mere reflekteret forståelse af tekstens aktualitet er det dog hermeneutikken, vi må vende os imod. Hermeneutikken er netop refleksionen over, hvad det er, der er fælles for den fremmede tekst og den nutidige læser. Noget undslipper tidsbestemtheden og er stadig aktuelt for læseren. Jeg har forsøgt at pege på det, jeg kalder tekstens *produktive ubehag*, som sådan en fællesnævner. Jeg antager, at når det drejer sig om tekster – eller mere generelt: betydningsproduktion, er det ubehaget, der driver værket. Hvis alt bare passer sammen og går op, hvis livet former sig, som man håber og forventer, så er der ikke nogen tilskyndelse til at skrive. Men dér, hvor der er noget, der trykker, når noget falder uden for, når der er for meget eller for lidt, når puslespillets brikker ikke passer sammen, og når forventningerne bliver skuffede, så er der et behov for at få hold på ubehaget gennem en tekst. Det, der er for meget eller for lidt, må skrives på plads i forhold til den vedtagne orden – eller hele denne orden må skrives om. Teksten er i sig selv et symptom på et eller andet ubehag, som drev denne tekst frem. Det er det, jeg forstår ved tekstens produktive ubehag. Den hermeneutiske pointe er så, at læseren skal kunne genkende dette ubehag fra sin egen tilværelse, hvis teksten skal blive aktuel for ham. Det behøver ikke være det samme ubehag, men det skal være et genkendeligt ubehag, der kan opleves som en analogi

til mit eget ubehag. Så siger teksten mig noget. Ellers lader den mig kold og ligeglad; den siger mig ikke noget, og vi gider måske slet ikke læse den til ende.

Ser vi på dyrene i kap. 13, så henførte jeg ubehaget til den politiske situation, hvor de kristne, der tror, at Kristus er verdens Herre, blev konfronteret med nogle jordiske magthavere – politiske og imperiale såvel som religiøse og lokale – der bestemt ikke var Kristus, men tværtimod Antikrist.

Det kan vi nok ikke uden videre genkende. Vi kan sagtens være utilfredse med vores politikere, men vi betragter dem vel ikke som Antikrist. Ude i verden er der nok despoter, der kan gøre sig fortjente til blive betragtet som sataniske, og i sådan en situation er det nemmere at genkende sig selv direkte i Åbenbaringens ubehag og tilsvarende at sætte sin lid til, at Gud har magten i sidste instans. Men her i vores demokratiske Danmark føler vi os ikke truet på livet af vores politikere. Hvis *det* er ubehaget, skyder det langt over målet. Det kan vi ikke genkende vores eget ubehag i.

Statsmagten som religionskonkurrent

Men måske skal det produktive ubehag i teksten også søges et lidt andet sted. Måske skjuler der sig et mere grundlæggende ubehag bag ved identifikationen af den politiske magt med dyret. Måske kan vi alligevel lære noget af de mange identifikationer mellem dyret og en historisk personlighed. Pointen er nemlig ikke, at man udpeger en åbenlys tyran som dyret. Nej, pointen er, at man via identifikationen med dyret *afslører* (og apokalypse betyder jo afsløring), at en person, som man ikke umiddelbart ville tiltro satanisk observans, i virkeligheden er det sataniske dyr. Sådan fungerede dyret lige præcis i polemikken mellem katolikker og protestanter på reformationstiden. Hvem ville tro, at paven i virkeligheden var Satans agent? Det er så uhyrligt, at man er nødt til at gå omvejen over Åbenbaringen for at kunne afsløre det. Og tilsvarende: Luther var måske et irriterende brokkehoved, men ligefrem Satans agent? Det kræver en afsløring.

Hvad er det så, der afslører dem? Er det deres udøvelse af politisk magt? Nej, det er snarere, at de får hele verden til at følge dem, at de bliver tilbedt som Gud – mere præcist: i stedet for Gud. Det er den religiøse konkurrence, der afslører dem. Det er deres udøvelse af magt, der røber dem, kan man sige. Men det er først, når man forstår, at den udøves i konkurrence med Gud, at de afsløres som Satans inkarnation. Dyret er ikke Antikrist i sin magtudøvelse, men

i tilbedelsen af dyret. Det ser man imidlertid først, når man har stødt sig på magtudøvelsen og ser bagom den.

På en måde er det altså den klassiske kamp mellem pave og kejser, præst og konge, som vi kender i utallige variationer fra kirkehistorien. Det er sammenstødet mellem politik og tro. Men hvorfor er der sådan en næsten tvangsmæssig konflikt mellem politik og tro? Ja, dér er Åbenbaringens svar, at det er, fordi politikken ikke kan nøjes med at være politik. Bag politikken ligger tilbedelsen. Det viser sig for det himmelske blik.

Nu er vi stadig langt fra Åbenbaringens voldsomhed i konflikten, men måske nærmer vi os et punkt, hvor vi bedre kan genkende det produktive ubehag. Der er jo ikke fred og fordragelighed mellem tro og statsmagt – ej heller i Danmark. Meget kan reduceres til fnidder og misforståelser. Og som regel vil ingen indrømme, at der er en principiel konflikt. Men alligevel – så sent som i den aktuelle diskussion om vielse af homoseksuelle har der været røster fremme om, at nu må kirken bryde med staten. Ud over hvad man kan mene om selve spørgsmålet om vielse, tror jeg, at mange føler et ubehag over, at Folketinget her så markant viser, hvem der bestemmer i kirken. Det gør demokratiet; men demokratiet er jo ikke Gud. Viser der sig her en flig af en dybere konflikt, hvor demokratiet faktisk bliver gjort til Gud? Og hvem tør være imod demokratiet?

En anden helt aktuel sag er spørgsmålet om afskaffelse af helligdage. Hvad er vigtigst: Hensynet til økonomien eller hensynet til den lange tradition. Der er nogle af os, der mener, at vi mister noget, vi ikke bør miste, hvis helligdagene bliver afskaffet. Men vi har svært ved at sætte fingeren på det præcise punkt, vi ikke bør miste. Så er de økonomiske argumenter anderledes klare. Men vi føler et ubehag, hvis egentlige motiv vi har svært ved at definere – eller som vi måske helst ikke vil definere, hvis det i virkeligheden drejer sig om en religionskamp: Hvem skal vi tro på – Gud eller mammon? I praksis er der vist ikke tvivl om, hvad de fleste vælger. Men vi føler et ubehag.

Når et lille fredeligt samfund som det danske rummer den slags dybtliggende latente konflikter, som angår helt fundamentale samfundsinstitutioner, og som giver mange af os det her ubestemmelige ubehag, så tror jeg ikke, vi har så svært ved at genkende ubehaget bag Åbenbaringens afsløring af dyrene – trods alle forskelle i konfliktens intensitet. Det virker måske meget radikalt at hævde, at der er en skjult religionskrig mellem statsmagt og kristendom. Det er næsten ikke til at tro. Men Åbenbaringen er så sandelig et radikalt skrift, og hvis vi trods alt ikke helt kan komme uden om at genkende vores eget ubestemmelige ubehag i Åbenbaringens langt mere eksplicite ubehag, så afslører det måske alligevel en sandhed, som vi næsten ikke kan tro.